

Регіональна література:
теоретичний, історико-літературний,
компаративний, методичний
аспекти дослідження

УДК 821.161.2 – 34.09

Л. П. Будівська

**ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ КНЯЗЯ ІГОРЯ
ГНАТОМ ХОТКЕВИЧЕМ У ДРАМІ „О ПОЛКУ ІГОРЕВИМ”**

Тема героїчної минувшини в кожній національній літературі є фондовим масивом історичної пам'яті, що визначає міцність менталітету нації. Для української літератури – це особливий інформаційний пласт. Ефективність розкриття цієї теми завжди залежала від кута зору письменника, від міри філософічності підняття проблеми, від здатності автора співвіднести та інтерпретувати історичні та фольклорні факти в контексті героїчної минувшини, визначити характерне, типове. Героїчне минуле стало основним об'єктом художнього зображення Слобожанина Гната Хоткевича: у давнині він шукав коріння духовності, культурні традиції народу, його життя.

Дослідженням літературної спадщини Г. Хоткевича займалися Ф. Погребенник, Д. Нитченко, О. Білецький, Н. Шумило, П. Будівський, проте з урахуванням здобутків сучасного літературознавства постала нагальна потреба нової інтерпретації творчості письменника, зокрема досі є малодослідженою його драматургічна спадщина, внесок у розвиток українського театрального мистецтва був розглянутий у праці Я. Партолі (Х., 2003).

Пам'ятка літератури Київської Русі „Слово о полку Ігоревім” неодноразово бралася за основу українськими авторами для створення нових і цікавих інтерпретацій. По-своєму сюжет, тематику і проблематику повісті у різні часи висвітлювали М. Максимович, Панас Мирний, М. Рильський, П. Тичина, О. Коваленко та ін.[1]. У 1926 році до відображення походу Новгород-Сіверського князя Ігоря з військом на половців звернувся і Гнат Хоткевич у своїй п'єсі „О полку Ігоревім”. Через своє художнє слово він продемонстрував читачеві принципово нове, абсолютно інше бачення образу головного героя. У творі письменник досліджує сутність людської природи князя, її витоки, глибинність, випробовуючи не тільки владою й багатством, але й любов'ю, добротою та порядністю.

Метою роботи є висвітлення інтерпретації образу князя Ігоря у драмі „О полку Ігоревім” Гната Хоткевича; своєрідність зображення відомих історичних подій та їх втілення на сцені.

Драма Г. Хоткевича „О полку Ігоревім” є переспівом знаменитої пам’ятки XII століття. Автор п’єси перш за все аматор історичної старовини. Його твір – складна мозаїка зі „Слова о полку Ігоревім”, літописних оповідань, казань і повчань, пам’яток давньої літератури, знаної драматургом не гірше спеціаліста. Зі смаком і запалом художник-реставратор відтворив яскраву картину життя, соціальних взаємин, думок і почуттів XII століття з бенкетами, княжими війнами й суперечками, з боярами і дружинниками, з гусярами й мешканцями нетрів лісових, чаклунами, з барвистою народною юрбою, яка ніколи ще не відігравала такої значної ролі в історичній українській п’єсі. Яскраво подана протилежність інтересів володарів і підвладних: себелюбство, марносластво перших, а поруч – забитість, темнота, убогість простого люду [2, с. 2].

Історизм драми Хоткевича „О полку Ігоревім” підтверджують документальні факти невдалого походу Ігоря на половців. Зокрема історик І. П. Крип’якевич у своїй „Історії України” зазначає: „Святослав приготував новий похід, але його випередили молоді” – Ігор Святославович, його брат Всеволод та інші. Але цей похід, непередбачений як слід, із малими силами, скінчився поразкою князів. І боротьба з половцями, якій Святослав хотів надати характеру систематичної офензиви (наступу), розбилася на ряд дрібних степових наскоків, метою яких був „сайгат”, тріумфальна здобич, і погоня за славою. Це були часи індивідуального героїзму, коли відзначилися оспівані „Словом о полку Ігоревім” славні вояки – під трубами повивані, під шоломами колихані, кінцем коп’я годовані” [3, с. 73].

Історичний матеріал письменник поєднав із народно-фольклорними джерелами і на цьому ґрунті вибудував самобутній драматичний твір, сповнений справжньою поезією, глибокими думками, спрямованими в нашу сучасність. В історико-соціальну тканину п’єси органічно впливають психологічні елементи. Спосіб зображення, ракурс авторського бачення наших предків – виразно-поетичний, романтично-піднесений, але надійно опертий на реальну життєву основу. З огляду на драматургічний рід твору й специфіки його подальшого відтворення на сцені вдалою знахідкою Хоткевича є сцена зустрічі Ярославни з дідом Волхвом. Даний епізод п’єси дозволив автору не тільки своєрідно відтворити масові за кількістю дійових осіб сцени битви війська князя Ігоря з половцями, але привнести до п’єси певний язичницький, таємничий, казково-фантастичний характер.

Гнат Хоткевич у постаті князя Ігоря не шукав чогось незвичайного. Перед нами типовий князь свого часу з позитивними і негативними рисами. Не ідеалізуючи Ігоря, автор зображує його з любов’ю і симпатією. Князь – це перш за все чесний, хоробрий воїн,

самовідданий патріот своєї батьківщини. Чи не найпомітнішою рисою його характеру є відвага, яка настільки нестримна, що переходить у нерозважливість. Він сповнений бойового духу, прагнення здобути славу у збройній боротьбі з половцями: „Того ради не даваймо, браття, мечу нашому спокою, а сумцям дрімання, а твердо поставимо ногу свою на виях половецьких. І буде нам честь і слава до віка віків. І бояни в піснях воспоють і в гусях продзвенять” [4, с. 12 – 13]. В ім’я воїнської слави і честі князь готовий пожертвувати життям і не зупинятися перед небезпекою, що загрожує його війську: „Святослав ходив з половцями битися, на Переяслав поглядаючи, – чекав, що хани самі до нього на побиття прийдуть. А ми в їх землю підемо і самих їх будемо бити! І жінок полонимо і дітей! А й за Дін підемо на них і до кінця виб’ємо. У луку моря підемо по них і до Тматороканя – а візьмемо до кінця свою славу і честь і землю дідів під себе” [4, с. 13].

Зовнішні обставини не можуть примусити Ігоря змінити рішення. Своєрідним у творі є те, що Гнат Хоткевич із самого початку наголошує, що князь Ігор – поширювач християнської віри на Русі. Тому віщий сон Ярославни – язичниці, що передрікав біду й невдалий похід, не зупинив завзятого князя, адже: „як то можна коня не всівши, вспять ся повернути? Та то ж чести моєї вічне угнушення!..” [4, с. 22]. Наступне затемнення сонця, що також віщувало поганий кінець походу, виття і крик степових звірів з птахами також не змогли завернути князя-християнина назад. Він іде наперекір застереженням і віщуванням природи, здоровому глуздові, думаючи, що повернення без битви заплямує його лицарську честь, служитиме приводом для обвинувачення у боягузстві: „Як же можна мені назад? Та засміють же мя і брати, і Ростиславичі, а від Святослава й походу не буде... „То вже воїн”, – сказали б. – „Не токма що стріл половецьких – жінчиної сльози убоявся”... Уб’ють? Ну... Що ж ... Божа воля. Мужеська смерть славна єсть” [4, с. 22 – 23].

Але поряд з нерозважливою сміливістю, бажанням слави і багатства Гнат Хоткевич показує нам Ігоря як дбайливого господаря своєї вотчини. Перед походом він наказує посадникові Ларивону: „Людям лиха не твори, ні податків, і тивунам накажи, нехай блюдуть смердів” [4, с. 25]. Навіть їстівні припаси князь не хоче брати від народу: „В полі станемо, там і риби, і птиць воям. Навіщо тут горожан ограблювати?” [4, с. 26].

Привертає увагу й ніжне, лагідне ставлення Ігоря до Ярославни, його палке кохання та відданість. Дуже жаль було князеві залишати кохану жінку, у нього серце розривалося від її плачу й прохань відмінити похід. Але наскільки сильні в нього почуття до дружини, настільки ж сильне в нього бажання довести, що він теж, як і старші князі, здатний „напоїти вином” половців.

У Хоткевича Ігор не тільки люблячий чоловік, гарний господар, відважний воїн, але й добрий полководець, який стежить за ходом усієї битви. Коли його брат Всеволод опинився в оточенні, він, наражаючи

своє життя на небезпеку, особисто намагається завернути втікаючих воїнів йому на допомогу: „А тут Ковуї змішалися і побігши, а Ігор князь, хочаби їх вернути, погнав конем по них, знявши шолом, щоб пізнали його та вернулися” [4, с. 54].

Автор співчуває своєму героєві, коли подає щирий і зворушливий монолог князя Ігоря в полоні, зачернений до Бога і сповнений невимовної мольби і каяття. Відбувається еволюція свідомості князя: він зрозумів, якої помилки припустився, пішовши на половців один, не порадившись із старшими князями. Ігор страждає від усвідомлення того, що, засліплений славою, погубив багатьох людей, спричинив жорстоке кровопролиття, і тому благає Бога послати йому смерть, хоче спокутувати свій гріх і прийняти кару лише самому: „Господи, господи, господи... Согрешив багато разів перед тобою, Христом моїм, багато убивства і кровопролиття сотворив на землі християнській, не пощадивши губити душ і життя... кілька зла взяли від мене безвинні християни? Батьки відлучаємі від родженій своїх, брат від брата, друг від друга свого, і жінки від подружій своїх... І старці поривані, юноші моті й немилостиві рани понесли, мужі пересікаємі й розсікаємі, а жінки оскверняємі... І то все сотворив я, я...(Ридає, ридає). Господи, господи... Недостойно ми єсть жити. Пошли мені смерть, господи, боже мій... Не милуй мене, боже. Карай карою лютою, – але мене, мене самого, а тих увільни – нехай я сам покую винуватість перед тобою, нехай я сам терплю й мучуся.(Знову упав лицем і затих)” [4, с. 74].

Не хоче Ігор пристати на пропозицію бояр, які разом з ним потрапили до полону, тікати на Русь, адже це нечесно й не шляхетно для князя. Але бояри переконують його, що він перш за все потрібен Русі й людям, що залишилися там на поталу половцям: „високу мисль і неугодну господеві держиш у собі, княже. Мученичий вінець на себе силою притягти хочеш, але тим тобі царства божого не здобути і людського благословення. Про нас немовби думаєш, а проте чому ж не розгадаєш – кілька ж то нас тут, а кілька там, на Русі, тисяч людей. Тисячі рільників кидають ріллю свою, бортники поли свої, рибарі сіті свої, й кушнірі, й шевці, і всі інші роботи свої. Через кого ж то? Через тебе, через тебе! Бо ти ж князь еси, пасеш богом поручене тобі стадо – чому ж не встеріг еси? Кому відповідь твоя буде? Богові.. Бог питає...” [4, с. 75].

Гнатові Хоткевичу вдалося чітко й переконливо у своїй драмі показати причину одноосібної втечі князя Ігоря з полону без сина та інших русичів. Жорстко, але справедливо пролунали для князя слова бояр, які заставили Ігоря згадати, що він не стільки людина, яка може помилятися, страждати й смиренно приймати покарання, але в першу чергу державний діяч, який зобов'язаний думати про своїх підлеглих не зважаючи на жодні обставини: „Трудне відводши, легке вибираючи. Ми хочемо князя землі дати. Оборонитися. Подумай тільки о тім – хто Руської землі хранитель?... Поглянь тільки, що тепер робиться на Україні.

Чи не відаєш, як стогне вона від Гзи і Кончакова находження. Подумати тільки – серце кровію обливається. Города попалені, села з землею зрівняні, жінки ображені, дівчата в полон взяті на пониження поганим. І то все через тебе, через тебе... А ти, мученика показуючи, легкого вінця дійти хочеш. Що тобі полон? Не служать хіба тобі половці і своїх слуг п'ять? Не їдиш хіба, де хочеш, і яструбом ловляючи, і кого коня хотя посилаючи? Ото мені полон! І тим хочеш спастися? Паскудник еси, а не мученик... Неугоджна богові мисль твоя і діяння твоє гнусне..." [4, с. 76]. Слушними і мудрими були докази. Князь Ігор за допомогою половчанина Овлура, який „охотою своєю йде, не хотючи бовванам ідоложерти” [4, с. 76] тікає з полону до Києва.

І все ж ставлення автора до князя двоїсте: він не тільки схвалює, а й засуджує його. Г. Хоткевич вважає великою помилкою те, що Ігор вступив у похід непогоджено з іншими князями. Жорстока поразка – це розплата за марнославство, егоїзм і нерозважливість. Прагнення здобути славу для себе призвело до того, що головний герой пересів з князівського сідла у сідло рабське і загубив багато руського добра на дні Каяли:

„– Тмутороканя-града пошукати ходив.

– Знайшов: з сідла золотого в сідло невільниче висівши” [4, с. 60].

У стражданнях руського народу, завданих половцями, є частка провини Ігоря. Але те негативне, яке властиве князеві, є не стільки особливостями його характеру, скільки вадами князівського середовища, у якому панували розбрат, індивідуалістична обмеженість, дрібно феодальний анархізм. Пророче про це каже Старий: „Во вся віки! Душі вже такі наші – малі, себелюбня, себе хвальні, нерозумні. Поспитай князя якого-будь – чому зло твориш? Ні один не скаже: „зло творю”, тільки „добро” мовить, „не люблю неправди”, скаже... І справді, його послухати – за правду ніби йде він. Але не єсть то правда і не правди взискуючи вони суть. На правду ніби дивиться, а істину топче. Правда не ворожнечею кована, а прощенням. І не єсть то у нас правди шукання, але єсть правдою оправдання наготи духа свого. І перебує так до кінця віків. Князі перейдуть і княжества границі погублять свої – тільки ворожнеча не вмере. І в онуках наших не заспить і в правнуках дасть ся збудити. І як половці б'ють нас сьогодні, так і будуть бити вороги і нині, і присно, і во віки віків, амінь!” [4, с. 60 – 61]. Такі слова надають образу Ігоря глибшого, узагальнюючого значення: розкриваються кращі й гірші сторони людей тієї епохи.

Історичне мислення й поетична фантазія Гната Хоткевича органічно переплелися в п'єсі „О полку Ігоревім”. Даний твір багатий на достовірні реалії, життєву конкретику й поетичний вимисел. Своєрідність інтерпретації образу князя Ігоря полягає в наближеності його до читача XX та XXI століття. Ті особистісні проблеми вибору героя між гуманністю і жорстокістю, жертвністю та марнославством, егоїзмом та обов'язком перед іншими є актуальними в наш час.

Виховний потенціал пам'ятки Київської Русі, що полягає в заклику до єдності всіх слов'янських племен проти спільного ворога й засудженні князівських міжусобиць, з успіхом реалізовано в творі образом головного героя.

Отже, героїчне минуле України стало об'єктом драматургічного доробку Гната Хоткевича. У своєму творі автор творчо інтерпретував фольклорні та історичні джерела, як драматург-новатор своєрідно використовував масові сцени, фольклорно-етнографічні сцени, картини видінь і пророцтв. У подальшому нами планується розгляд драматичної творчості письменника в контексті із українською модерною драмою початку ХХ століття, світовою драматургією. Творчість Гната Хоткевича потребує подальших наукових пошуків та потрактувань.

Список використаної літератури

1. Слово о плъку Игоревѣ та його поетичні переклади і переспіви [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.litopys.org.ua/slovo67/sl.htm>. **2. Білецький О.** Новини драматичної літератури (Гнат Хоткевич і його п'єса „О полку Игоревім”) / О. Білецький // Нове мистецтво. – 1926. – № 17. – С. 2 – 4. **3. Хоткевич Г.** О полку Игоревім : історична п'єса на 7 картин / Г. Хоткевич. – Харків : Рух, 1926. – 95 с. **4. Крип'якевич І. П.** Історія України (від історичних часів до 1914 р.) / І. П. Крип'якевич. – Львів : Світ, 1992. – 555 с.

Будівська Л. П. Інтерпретація образу князя Ігоря Гнатом Хоткевичем у драмі „О полку Игоревім”

У статті висвітлюється інтерпретація образу князя Ігоря у драмі „О полку Игоревім” Гната Хоткевича; своєрідність зображення відомих історичних подій та їх втілення на сцені. Зазначено, що особистісні проблеми вибору героя між гуманністю і жорстокістю, жертовністю та марнослаством, егоїзмом та обов'язком перед іншими є актуальними в наш час. Зроблено висновок про те, що виховний потенціал аналізованої пам'ятки Київської Русі, що полягає в заклику до єдності всіх слов'янських племен проти спільного ворога й засудженні князівських міжусобиць, з успіхом реалізовано в творі образом головного героя.

Ключові слова: фольклорні та історичні джерела, інтерпретація, історична драма.

Будивская Л. П. Интерпретация образа князя Игоря Игнатом Хоткевичем в драме „О полку Игореве”

В статье отражена интерпретация образа князя Игоря в драме „О полку Игореве” Гната Хоткевича; определяется специфика изображения известных исторических событий и их постановка на сцене. Отмечено, что личностные проблемы выбора главного героя между гуманностью и жестокостью, жертвенностью и тщеславием, эгоизмом и обязательствами перед другими остаются актуальными и в наше время.

Сделан вывод, что воспитательный потенциал анализируемой повести, написанной в эпоху Киевской Руси, который состоит в призыве к единению всех славянских племен против общего врага и осуждении княжеских междоусобиц, с успехом реализован в произведении образом главного героя.

Ключевые слова: фольклорные и исторические источники, интерпретация, историческая драма.

Budiuv'ska L. P. Image Interpretation of Prince Igor in Gnat Khotkevich's drama „Lay of Igor's Campaign”

The article deals with the interpretation of the image of Prince Igor in Gnat Khotkevich's drama „Lay of Igor's Campaign” and depicts the originality of images of famous historical events and their realization. Those personal hero selection problems between humanity and brutality, sacrifice and vanity, selfishness and duty to the other are also relevant in our time. Educational potential of Kievan Rus, which is calling for the unity of all the Slavic tribes against a common enemy and condemnation princely feuds, is successfully implemented in the drama by image of its main hero.

Key words: folk and historical sources, interpretation, historical drama.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Бровко О. О.

УДК 821.161.2 (091)

I. О. Вечоркін

**АРХІВ М. МАЛАХУТИ:
ВІДНОВЛЕННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ**

Провідне призначення історії літератури полягає в ґрунтовному дослідженні обставин написання художньо-документальних творів, їх особливостей, постатей авторів. Такі цілі досягаються, зокрема, і за допомогою вивчення письменницьких архівів. Саме робота з архівними матеріалами є шляхом до встановлення художньо-історичної істини в літературі. Тож дослідження письменницьких архівів є актуальним і необхідним на сьогодні, в добу створення нової незаангажованої української літератури, оскільки через цензурні утиски за радянських часів і внаслідок сучасної фінансової кризи чимало художніх творів, гідних посісти самобутнє місце в літературному процесі України, не надруковано і залишається на „схлядному” зберіганні. Не становить